

GITA ZADNIKAR¹

Ruski znanstveniki na ljubljanski univerzi, ruski umetniki v našem gledališču: kulturno in znanstveno življenje v emigraciji

Izvleček: Ruska kulturna moč v izgnanstvu po oktobrski revoluciji je bila veličastna, v kulturnih prestolnicah ruske emigrantske skupnosti so živeli in delovali izjemni ruski ustvarjalci. Kultura je bila za ruske emigrante v tujini temeljni vidik njihove nacionalne identitete. Tudi ruski emigranti, ki so zatočišče našli na Slovenskem, so občutno zaznamovali slovensko kulturno in znanstveno življenje, kljub težavnim razmeram, v kakršnih so se znašli po prihodu v novo domovino. Pomembno so vplivali tako na sveže ljubljansko univerzitetno življenje kot na razvoj različnih umetniških disciplin pri nas.

Ključne besede: ruski emigranti, umetnost, kultura, znanost, Jutro, Slovenec, Slovenski narod

UDK: 930.85(470:497.4)

Russian Scholars at the University of Ljubljana, Russian Artists in Ljubljana's Theatre: Cultural and Academic Life in Emigration

Abstract: The Russians exiled after the October Revolution yielded exceptional cultural influence, and the cultural capitals of the Russian émigré society hosted outstanding Russian thinkers and artists. For the Russian emigrants abroad, culture was the cornerstone of

¹ Dr. Gita Zadnikar, znanstvena sodelavka, je raziskovalka na Inštitutu za civilizacijo in kulturo ter raziskovalna sodelavka *Alma Mater Europaea – Institutum Studiorum Humanitatis*, Fakultete za podiplomski humanistični študij, Ljubljana. E-naslov: gita.zadnikar@guest.arnes.si.

national identity. Slovenian cultural and academic life was accordingly stamped by the Russian emigrants who had found refuge in Slovenia, despite the difficult circumstances which awaited them on arrival in their new homeland. They had a major impact on Ljubljana's fledgling university life and on the local development of several artistic disciplines.

Keywords: Russian emigrants, art, culture, scholarship, *Jutro*, *Slovenec*, *Slovenski narod*

Letos bom že dvanajstič obhajal praznike daleč od domovine, Nižjega Novgoroda, ki leži na strmem bregu Volge v višini ljubljanskega gradu. Če bi imel čas in če bi našel založnika, bi spisal kar knjigo spominov. To bi bilo vsekakor lažje nego stisniti vse dogodke v "božični člančič", ki ga želi uredništvo od mene.

Nikolaj Preobraženski, *Dvanajsti Božič*, *Jutro* (6. januar 1926)

Kultura je bila za ruske emigrante, ki so Rusijo zapustili po oktobrski revoluciji, v tujini temeljni vidik njihove nacionalne identitete. Vključevala je tako literarno, umetniško, kot znanstveno in akademsko udejstvovanje. Ruske emigrantske skupnosti so bile močno "povezane kolonije naseljencev, ki jih je združevala kulturna dediščina",² "ohranitev starih ruskih izročil in načina življenja" je bila dolžnost za njih, kot "čuvarje pravega ruskega načina življenja, ki ga je spodkopal sovjetski režim"³. "Emigracijski geto je bil pre-

² Figes, 520.

³ Prav tam, 521.

pojen z umetnostjo in v njem je vladala večja svoboda misli, kot smo jo zaznali v marsikateri deželi okrog nas”.⁴ Izgnanci so se v svetu, ki sta ga zaznamovala kaos in uničenje, “zbirali okoli simbolov ruske kulture, ki so postali žarišča njihove narodne pripadnosti”.⁵ Edino, kar jim je ostalo iz stare Rusije, je bila njena kultura. “Ne glede na številna politična nesoglasja med emigranti je ohranjanje ruske kulturne dediščine zavezovalo vse brez izjeme.”⁶

Močno so se oklepali ruskega jezika, “kot da gre za samo bistvo njihove osebnosti”,⁷ prav ruski jezik, govorjen in pisan, je bil namreč tisti, ki je povezoval Ruse, ne glede na njihovo geografsko poreklo. Zaradi pomena, ki ga je imel jezik, je bilo rusko kulturno življenje in ustvarjanje izrazito, čeprav ne izključno, verbalno. Drugi umetniški in intelektualni izrazi kulture, za katere nacionalna lingvistična oblika ni bila ključnega pomena, so se lažje in hitreje integrirali v mednarodno okolje. Ruska družba v emigraciji je bila relativno visoko izobražena in predvsem verbalna v svojem kulturnem izrazu. Ne naključno je bil za simbol dneva ruske kulture izbran prav pesnik Aleksander Puškin. “Puškin je bil nekakšen zavetnik Rusije na tujem. Njegov rojstni dan so praznovali kot državni praznik, saj se izgnanci niso mogli sporazumeti za obletnico nobenega drugega zgodovinskega dogodka.”⁸ Kljub temu pa so bile tudi t. i. neverbalne umetnosti – kiparstvo, slikarstvo, balet, glasba, znanost – nezanemarljivega pomena.

Vsi Rusi, ki so iz države pobegnili pred zmagovito Rdečo armado, ki niso želeli živeti v boljševističnem režimu ali pa so jih iz

⁴ Vladimir Vladimirovič Nabokov v intervjuju leta 1966. Prav tam, 522.

⁵ Prav tam.

⁶ Prav tam. V emigraciji se je močno okrepilo tudi rusko pravoslavje, ruski emigranti pa so verske dolžnosti “opravljali z večjo gorečnostjo kot kdajkoli pred letom 1917”. Prav tam, 521.

⁷ Prav tam.

⁸ Prav tam, 523.

domovine izgnale sovjetske oblasti, so bili najprej begunci. Pomoč so jim nudile različne humanitarne organizacije, ki so bile ustanovljene med prvo svetovno vojno in po njej, da bi pomagale reševati begunski problem. Vendar se v nasprotju s pričakovanji mednarodnih begunskih organizacij večina Rusov ni vrnila v domovino ali pokazala želje po integraciji v družbo, ki jim je nudila zatočišče. Države gostiteljice jim sicer asimilacije niso pretirano olajševale, vendar je na to še bolj vplivalo dejstvo, da so Rusi svoje izgnanstvo doživljali kot nekaj začasnega in vztrajno ohranjali upanje, da bo njihovo bivanje zunaj meja domovine le kratkotrajno, njihova vrnitev pa kmalu uresničljiva posledica neizbežnega propada sovjetskega režima. Večina ruskih beguncev se je namreč videla v vlogi političnih emigrantov v 19. in na začetku 20. stoletja, ki so v tujino odšli, da bi se lahko učinkoviteje borili proti carističnemu režimu. Izgnanstvo in emigracijo so zato v celoti dojemali kot začasno stanje in pripravo na vrnitev.⁹

Tako so si v začetnem obdobju tudi uredili svoje življenje na tujem, vselej pripravljeni na vrnitev in reintegracijo v politično, družbeno in kulturno življenje domovine v trenutku, ko bi se njihova domovina osvobodila boljševističnega režima. O tem, da bi se zlili z družbo, ki jim je ponudila zatočišče, niso pretirano razmišljali niti v primerih, ko bi bila asimilacija razmeroma enostavna – v primeru Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, na primer, v nasprotju z negostoljubnima Francijo in Nemčijo. Prav zato so tudi želeli, da njihovi otroci, rojeni v domovini ali tujini, ostanejo Rusi, in so se najbolj bali predvsem njihove “denacionalizacije”. Dolgoročno se-

⁹ “Prvo generacijo ruskih emigrantov po letu 1917 sta združevali upanje in prepričanje, da Sovjetska zveza ne bo obstala in da se bodo kmalu vrnil v Rusijo. Svoj položaj so primerjali s položajem političnih izgnancev v 19. stoletju, ki so odšli v tujino, se iz relativno svobodne Evrope borili proti carskemu režimu in se nato vrnil v domovino.” Prav tam, 520.

veda takšnega stanja ni bilo mogoče ohranjati, zato je do določene mere in pod določenimi pogoji do integracije le prihajalo. Vendar pa je večina begunskih otrok odrasla "dvokulturno", torej pod vplivom dveh kultur in z dvojno nacionalno identiteto – rusko identiteto in identiteto države njihovega izgnanstva.

V takšnih razmerah je bilo emigracijo mogoče razumeti kot svojevrstno poslanstvo, ki presega nalogo golega preživetja. Bistvo te misije je bila ohranitev vrednot in tradicij ruske kulture ter nadaljevanje njenih ustvarjalnih naporov v korist in za napredek domovine. Prav v tem je bistvena posebnost ruskih emigrantov 20. in 30. let ne glede na njihov konkretni motiv za odhod iz Rusije. Ruski emigranti so se, kot pravi Raeff, vzpostavili kot *družba* v izgnanstvu in niso predstavljali le razpršene skupine ljudi, ki je v izgnanstvo odšla iz političnih razlogov.¹⁰ Dva dejavnika sta prispevala, dodaja, da so ruski emigranti oblikovali svojo izvirno, čeprav ne tudi v vseh pogledih popolno, *družbo*. Prvi je, da je bila med ruskimi emigranti zastopana velika večina družbenih razredov predrevolucijske Rusije, čeprav – seveda – ne v enakem razmerju. V emigraciji se je znašla ne le nekdanj vladajoča elita, temveč tudi intelektualci, umetniki, predstavniki male buržoazije, obrtniki, delavci in uradniki, pa tudi precejšnje število ruralnega prebivalstva. Ruska emigracija ni bila homogena niti v svoji verski, etnični, izobrazbeni ali ekonomski sestavi. Zastopane so bile vse glavne religije Ruskega carstva, svoje predstavnike v izgnanstvu so imele raznovrstne etnične manjšine, emigranti so imeli zelo raznolika ekonomska ozadja in izobrazbo, od univerzitetnih profesorjev do nepismenih posameznikov. Drugi bistveni dejavnik pa je predstavljalo dejstvo, da jih je v tej heterogenosti povezovala prav zaveza še naprej živeti *rusko življenje*, ki bi imelo svoj cilj in smisel. Odločeni so bili namreč tudi v tujini delovati in ustvarjati kot del Rusije.

¹⁰ Raeff, 1990.

Ruska emigracija je bila vsekakor neposredna posledica poraza Bele garde v letih 1920–21 in končne vzpostavitve meja Ruske sovjetske federativne republike na podlagi sporazuma iz Rige leta 1921. Vendar pa je v polnem pomenu začela obstajati šele kot rezultat več let trajajočega procesa. Vse dokler so ruske meje ostajale dovolj odprte – do sredine 20. let – tudi ruska emigracija ni dobila svoje dokončne podobe. Prav zato je leto 1919 kot okvirno začetno leto, dejansko arbitrarno in služi zgolj za označitev začetka tega procesa. Tudi po letu 1928, ko je bila njena jedrna struktura v večji meri izoblikovana, se je ruska družba v emigraciji še naprej spreminjala. Odločilni udarec za rusko emigracijo v tej obliki je predstavljal izbruh 2. svetovne vojne, močno jo je zaznamovala nemška okupacija Francije. Pod vojaško in nacistično okupacijo namreč ni bilo prostora za ustvarjalno rusko emigracijo, izredno težke so bile tudi materialne razmere. Posameznim predstavnikom ruske emigracije je sicer uspelo preživeti vojne razmere, ruska emigracija kot “družba v izgnanstvu s svojim lastnim vitalnim življenjem”¹¹ pa je v tem obdobju prenehala obstajati.

Rusija v tujini, družba v izgnanstvu

Ruska emigracija je bila v obdobju po oktobrski revoluciji razpršena po celotni Evropi. Njihova središča so se oblikovala povsod, kjerkoli je pomembnejše število znanstveno in umetniško produktivnih posameznikov našlo ustrezne okoliščine za svoje delovanje. Ruski emigranti so ohranjali tesne stike tudi ne glede na državne meje in razdalje, ki so jih razdvajale, ter s tem krepili svojo skupno kulturno identiteto in enotnost. Nekatera mesta so bila seveda pri tem bolj pomembna od drugih, ne le zaradi števila ruskih emigrantov, kar pa je imelo pomembno vlogo. Berlin, Pariz, Praga, v manjši meri in

¹¹ Raeff, 6.

krajše obdobje tudi Beograd, Riga in Sofija, so bila živahna evropska središča ruske dejavnosti. Skoraj povsod so ruski emigranti z veseljem prebirali, poslušali in gledali, kar so v izgnanstvu ustvarjali njihovi rojaki.

Ker je ruska diaspora, o kateri je govora, nastala kot posledica političnih sprememb v domovini, ki so sledile dolgotrajni vojni, revoluciji in državljanski vojni, bi sklepali, da bosta politična dejavnost in zanimanje za politiko osrednjega pomena za rusko skupnost v emigraciji. Vendar je to držalo le v zelo širokem pomenu. Skupna "politična" poteza prav vseh emigrantov je vsekakor bilo popolno zavračanje boljševističnega režima, vendar je tudi to stališče sčasoma zbledelo, saj se je del emigrantov dokončno sprijaznil z obstojem Sovjetske zveze in Stalinovim režimom. Velika večina emigrantov je bila v težkih okoliščinah preveč zaposlena z bojem za preživetje in si resnega političnega delovanja v emigraciji ni niti mogla privoščiti. Tudi politično dogajanje v državi gostiteljici je predstavnike ruskih emigrantov le v redkih primerih spodbudilo k odločnejšim reakcijam ali političnemu delovanju. Še manj zanimanja kot za lastno politično delovanje v emigraciji in politično dogajanje v domovini so namreč kazali za politično življenje držav, ki so jih sprejele pod svoje okrilje – razen v primerih, ko je slednje neposredno vplivalo na njihov pravni ali ekonomski položaj.

Ruski emigranti na Slovenskem: beg, življenje in ustvarjanje v eksilu

Predstavniki ruske emigracije so s svojim prihodom ter delovanjem in ustvarjanjem v novi domovini po letu 1920 izdatno zaznamovali tudi kulturno in znanstveno življenje na Slovenskem. Časnik *Jutro* je v znamenju "bratske ljubezni",¹² kot so zapisali, v letu 1926 objavil

¹² J, V znamenju bratske ljubavi, 6. 1. 1926, 8.

več obsežnih, preglednih prispevkov, ki povzemajo in opisujejo delovanje ruske emigracije na Slovenskem v obdobju po letih, ko so v Kraljevino SHS prišle prve večje skupine ruskih emigrantov. Eminentno kulturno delo ruske emigracije med nami, kot so v enem od naslovov odločno poudarili, je bilo predstavljeno v dveh glavnih razdelkih, prvem o delovanju ruskih znanstvenikov (in študentov) na ljubljanski univerzi ter drugem, o delovanju ruskih umetnikov v slovenskem gledališču. Tudi sicer sta v tem obdobju to pomembnejši temi, o katerih slovenski časniki pišejo, ko govorijo o ruski emigraciji pri nas.

V letu 1926 je *Jutro* objavilo skupaj 178 prispevkov, v katerih je bila glavna tema ruska emigracija na Slovenskem, v *Slovencu* je bilo objavljenih 111 takšnih člankov, *Slovenski narod* pa jih je objavil malo najmanj – 85. Med članki, ki jih je na temo ruske emigracije objavilo *Jutro*, je skoraj 50 odstotkov vseh s področja kulture – prednjačijo članki o udejstvovanju ruskih umetnikov in njihovem vplivu na slovensko kulturno življenje – izpostavljena sta gledališče in balet, v letu 1926 pa tudi osebno predvsem igralka Marija Nablocka in nekdanji prvi bariton moskovske opere Pavel Holodkov. *Jutro* je pogosto pisalo tudi o uspehih, predavanjih in drugem delovanju ruskih akademikov in študentov. Na to temo je bilo spisanih dobrih deset odstotkov vseh člankov, posvečenih ruski emigraciji, najpogosteje v njih nastopata dr. Nikolaj Mihajlovič Bubnov in dr. Nikolaj Fjodorovič Preobraženski. Tudi večina, več kot polovica vseh člankov, ki jih je o ruski emigraciji pri nas v letu 1926 objavil časnik *Slovenec*, je s področja njihovega kulturnega delovanja. *Slovenec* je v tem letu redno objavljajl izčrpne zapise Frana Grivca o Rusiji, pogoste so bile napovedi in poročila s predavanj o ruskem kulturnem življenju, o novih gledaliških gibanjih v Rusiji, tudi zapisu o Tolstoju, o ruski revoluciji ter na primer o razvoju ruskega slikarstva. V vseh treh časnikih, tudi v *Slovencu*, je bil redno oglaševan tako tradicionalni

Tatjanin večer Zveze ruskih akademikov, koncert in elitna ruska zabava v Narodnem domu v Ljubljani, kot Dan ruske kulture, ki ga je ruska emigracija vsako leto na Puškinov rojstni dan prirejala tudi na Slovenskem. Mariborska Ljudska univerza je v letu 1926 organizirala tečaje ruskega jezika, ki ga je vodila nekdanja gimnazijska učiteljica Aleksandra Andrejevna Zaharova, in *Slovenec*, pa tudi *Slovenski narod* in *Jutro*, so jih vztrajno oglaševali. Tečaje ruskega jezika pod vodstvom univerzitetnega lektorja dr. Nikolaja Preobraženskega je v Ljubljani prirejala tudi Ruska Matica. "Zanimanje za ruski jezik pri nas raste", februarja zapišejo v *Slovincu*, "ko pa želiš kupiti rusko knjigo, je situacija drugačna".¹³ "Moraš imeti izredno srečo, da v domačih knjigarnah iztakneš kako rusko stvarco, na to temo"¹⁴, dodaja časnik. Tudi v *Slovenskem narodu* je dobra polovica vseh člankov o ruski emigraciji konkretno s področja njihovega kulturnega udejstvovanja ali pa bolj splošno poroča o ruski kulturi pri nas.

Januarja leta 1926 je tako *Jutro* podalo izčrpen pregled delovanja ljubljanskega oddelka Društva ruskih učenjakov v kraljevini SHS, ki ga je za časnik spisal ugledni predstavnik ruske emigracije pri nas, dr. Nikolaj M. Bubnov.¹⁵ Večje število ruskih akademikov, ki so kot emigranti prispeli v Jugoslavijo, se je že leta 1921 organiziralo v zveze. Take zveze, navaja Bubnov, so bile v letu 1926 tri: Društvo ruskih učenjakov v kraljevini SHS (v letu 1924 je imelo 82 članov, od tega 11 v Ljubljani); Akademsko društvo v Beogradu, ki je imelo 30 članov in Akademsko društvo v Zagrebu, ki je imelo 17 članov. Tudi ljubljanski oddelek "Društva ruskih učenjakov (ali aka-

¹³ S, *Mariborske knjigarne in ruske knjige*, 25. 2. 1926, 5.

¹⁴ Prav tam.

¹⁵ Nikolaj Mihajlovič Bubnov (1858–1943), eden vodilnih predstavnikov ruske emigracije na Slovenskem, upokojeni redni profesor ljubljanske univerze, pred tem pa dolgoletni in tudi zaslužni profesor kijevske univerze. Več: Brglez, Seljak, 2008, 127–129.

demikov) v kraljevini SHS” je bil ustanovljen že leta 1921. Društvo je prirejalo številna predavanja, njegova glavna naloga pa je bila, pojasnjuje Bubnov v *Jutru*, da je razjasnjevalo nesporazume glede izobrazbe ruskih študentov in akademske kariere ruskih profesorjev. Raznovrstnost in mnogoštevilnost srednjih in višjih šol v Rusiji je namreč zahtevala posredovanje društva ali njegovih članov za razjasnitev položaja študentov in profesorjev na univerzi. Po naročilu filozofske fakultete je tako prav Bubnov leta 1922 sestavil seznam ruskih srednjih in višjih šol, ki je služil kot podlaga pri ocenjevanju stopnje izobrazbe ruskih študentov, ki pogosto niso imeli vseh potrebnih dokumentov. Poleg tega je imelo društvo pomembno vlogo tudi pri izdajanju potrdil o srednji ali višji izobrazbi Rusov, ki so bili zaposleni v državnih uradih. Ta potrdila so se izdajala na temelju pregleda ruskih dokumentov. Društvo ruskih akademikov je posredovalo tudi med študenti in Državno komisijo v Beogradu pri oceni uspeha ruskih študentov, ki so dobivali štipendije. Večina ruskih študentov je namreč dobivala štipendije Državne komisije, toda od leta 1922 dalje je namenjala Državna komisija novim študentom štipendije samo v Beogradu, Subotici in Zagrebu. To je občutno zmanjšalo število ruskih študentov, ki so prihajali v Ljubljano, veliko študentov pa se je tudi izselilo iz države. V maju 1923, zapiše Bubnov, je bilo ruskih študentov v Ljubljani 147, od tega je 113 študentov dobivalo štipendije, poleti 1925 pa je štipendije dobivalo le še 71 študentov.

Podobno kot ruski akademiki so se v svoje društvo že leta 1921 povezali tudi ruski študenti, ki so v Ljubljani želeli nadaljevati z revolucijo prekinjeno izobraževanje, piše *Jutro*. Društvo je članom nudilo tako moralno kot finančno podporo. Na občnem zboru ruskih študentov, ki je novembra 1921 potekalo na ljubljanski univerzi, so bila sprejeta pravila, društvo pa je dobilo tudi ime *Zveza ruskih študentov ljubljanske univerze*. Razmere, v katerih so ruski študenti v

Ljubljani bivali in delovali, so bile izjemno slabe. Njihova takratna situacija je tudi v časniku opisana z nazornim primerom: štirideset študentov, ki so iz Beograda prišli v Ljubljano, je z veliko težavo uspelo dobiti neogrevano sobo v barakah pri ljubljanski železniški postaji, kjer so spali na tleh. "Podnevi so hodili na predavanja, ponoči pa študirali ob svečah v mrzli sobi."¹⁶ Zveza, piše *Jutro*, je imela na začetku 110 članov. Večina je bila vpisana na tehnično fakulteto, nekaj študentov je obiskovalo tudi filozofsko, medicinsko in pravno fakulteto. Ruske študente je podpiral lokalni *Odbor za podpiranje ruskih študentov*, ki ga je vodila Terezija Jenkova. Prav zaradi prizadevanj odbora so ruski študentje dobili štiri sobe na Ljubljanskem gradu, kjer se jih je nastanilo 85. Podporno društvo je nekaterim študentom nudilo tudi brezplačna kosila in večerje. Na tradicionalni praznik sv. Tatjane, na dan ustanovitve moskovske univerze, 25. januarja 1922, je priredila Zveza ruskih študentov svoj prvi Tatjanin večer. S pomočjo prihodkov od tega dogodka je bila ustanovljena ruska knjižnica in vzpostavljena "blagajna vzajemne podpore", ki je kasneje nudila veliko podporo članom Zveze pri študiju. Največ članov – 170 – je imela Zveza leta 1923. Večina članov, ki je Zvezo zapustila, se je izselila v Francijo, nekateri na Češkoslovaško, v Belgijo in Severno Ameriko, celo v Avstralijo. Leta 1923 je Zveza odprla svojo dijaško menzo s pomočjo finančnih sredstev zastopnika Ameriške podpore evropskim študentom. Leta 1925 je na ljubljanski univerzi študij zaključil prvi ruski študent elektrotehničnega oddelka tehnične fakultete (Četverikov). Cilj obstoja Zveze je torej dosežen, njeni člani so s svojim univerzitetnim študijem pri koncu, je v letu 1926 v *Jutru* zapisal tajnik Zveze, ki je imela v tem letu še 70 članov.

¹⁶ J, *Kratek pregled "Življenja ruskih študentov na ljubljanski univerzi" od leta 1921*, 6. 1. 1926, 10.

Ruska umetnost v eksilu v Ljubljani

Ob akademikih in študentih je “grozoviti prevrat v ruski državi kakor katastrofalen morski val razbil in po Evropi raznesel tudi ansamble ruskih gledaliških umetnikov”, zapis poetično uvede bralca v obsežen pregled delovanja ruskih umetnikov v emigraciji na Slovenskem. V Ljubljano je tako, poudarja *Jutro*, ruska revolucija vrgla kar nekaj ruskih umetnikov. Beograd nam je prezgodaj vzel izvrstno baletno umetnico in režiserko petrograjskega baleta Jeleno Poljakovo¹⁷, leta 1926 potoži *Jutro*, medtem ko se z genialno balerino Aliso Nikitino¹⁸, ki je pri dvanajstih letih že nastopala v Ljubljani, zdaj ponaša Berlin, jo občudujeta London in Pariz. Nikitina, ki so jo v Ljubljani komaj opazili in jo kar tako pustili oditi, je danes v največjih kulturnih centrih senzacija, dodaja *Jutro*. Ruski baletni umetnici sta v letu 1920 s svojim prihodom močno okrepili slovenski balet, piše *Slovenski narod*.¹⁹ Osamljen žarek peterburškega baletnega sonca je slučajno padel na

¹⁷ Jelena Dmitrijevna Poljakova (1884–1972), balerina, koreografinja, pedagoginja. Začetek svoje kariere je preživela v domovini Rusiji, na gostovanjih po Evropi, kasneje je ustvarjala v izgnanstvu, tudi v Ljubljani, ustalila pa se je v Beogradu, kjer je med drugim vodila baletno šolo Narodnega gledališča in velja za eno ključnih oseb za razvoj srbskega baleta.

¹⁸ Alisa (Alice) Nikitina (1900–1978), baletna umetnica in pedagoginja, je bila že pred zaključkom šolanja na Carski baletni šoli prisiljena zapustiti Rusijo. Izgnanstvo jo je najprej vodilo v Ljubljano, kasneje je odšla v Berlin, leta 1923 pa se je pridružila pariški baletni skupini Sergeja Djagileva Ruski balet. Glej: Nikitina, 1959. *Jutro* leta 1921 v enem od zapisov opiše njen nastop na ruskem umetniškem večeru v ljubljanskem opernem gledališču: “Gospodična Nikitina je v svojih liričnih točkah eterična in lahna, da se v nji zlivata pesem in ples v sanjavo enoto”. *Jutro, Ruski umetniški večer*, 17. 4. 1921, str. 2.

¹⁹ “Za bodočo sezono se nam obeta velik napredek pri našem baletu. Poleg dosedanjih štirih prvih plesalk sta angažirani izborni ruski umetnici ga. Poljakova in gđc. Nikitina.” *SN, Balet Narodnega gledališča v Ljubljani*, 28. 8. 1920, 3.

Ljubljano, dodaja časnik v poglobljenem članku o baletu, ko zapiše, da Poljakova že dvanajst let pleše in vzgaja nove plesalke.²⁰ Poljakova je sodelovala "pri nezaslišanih triumfih ruskega carskega baleta po Evropi", preden je "na srečo in čast našega baleta" na begu pred boljševističnim terorjem obtičala med nami. Z njo je prišla tudi njena "vrla, nadarjena tovarišica" Alisa.²¹

Plesno umetnost smo začeli gojiti Slovenci šele po vojni in to v okviru Narodnega gledališča, slovenske baletne razmere v posebnem članku analizira *Jutro*. "Prvo stopnjo je tvoril balet kot nekakšen dopolnilni rekvizit za opero in je bil povsem dekorativnega značaja."²² V sezoni 1920/1921 sta v Ljubljano, kot rečeno, prišli balerini Jelena Poljakova in Alisa Nikitina. Poljakova je bila ena najboljših plesalk Carskega teatra v Petrogradu, ki pa je v Ljubljani ostala le kratek čas. Toda tudi to je zadostovalo, da se je naš balet usmeril v pravo smer, v kateri se je razvijal od okostenelih francoskih form osvobojeni ruski balet, zapišejo v *Jutru*. Pod večšim vodstvom Nikitine bi se – po prepričanju *Jutra* – slovenski balet razvil do stopnje, ki jo zavzemajo baletni zbori v Zagrebu in Beogradu. Nikitina, nepozaben je bil njen Labodji spev, je šla namreč v svoji umetnosti korak dlje od Poljakove, ki je bila zastopnica ruskega klasičnega baleta in svojim stvaritvam ni mogla dati povsem svobodnega razmaha.²³

²⁰ *SN, Balet*, 19. 6. 1921, 1–2.

²¹ Prav tam. Kljub svoji izobrazbi in nadarjenosti sta se obe umetnici v Ljubljani le stežka preživljali, saj nista dobili veliko priložnosti za nastopanje. Slednje potrjuje tudi *Slovenski narod*. "Zelo obžalujemo, da se jima je dalo v minuli sezoni tako malo prilik očarati nas s svojo umetnostjo. Ker brez njiu bi tičali in tičimo v diletantstvu ...". Prav tam. "Poljakova in Nikitina, dve zvezdi v mraku ...". *SN, Balet*, 21. 6. 1921, 1.

²² *J, Slovenski balet*, 31. 1. 1926, 11.

²³ Prav tam.

Kot prvo plesalko in učiteljico našega skromnega baleta, tako *Jutro*, imamo v Ljubljani Tuljakovo, v letu 1926 mlado plesno umetnico resnih umetniških ambicij, vzorne vestnosti in velike pedagoške sposobnosti. Če omenimo še režiserja Osipoviča v drami, nadalje simpatičnega Golovina ter nekaj članic opernega zbora in orkestra, vidimo, da imajo naši Rusi tudi za slovensko gledališče zasluge, ki jih naša kulturna zgodovina beleži kot izdaten doprinos. Naši ruski umetniki, večkrat zapiše časnik, so izjemno blagodejno vplivali na slovenski repertoar, ki se je obogatil z novimi dramskimi in opernimi umetninami.

Ko je leta 1920 prišla v Ljubljano ruska gledališka skupina Muratova in priredila nekaj izvrstnih predstav, je bil med prvaki ansambla takoj opažen Boris Putjata. Ljubljansko gledališče ga je angažiralo in Putjata se je v kratkem času zelo dobro naučil slovenskega jezika. Kako izvrstno je slovenski jezik tudi pisal, dokazujejo njegovi feljtoni iz gledališke stroke v *Gledališkem listu* in *Jutru*.²⁴ Putjata se je v ljubljanski drami uveljavil kot prvovrsten igralec, kakršnega po Borštniku nismo imeli več, so zapisali v *Jutru*. "Bil je velik umetnik zlasti v ruski drami in francoski komediji. Kot režiser je vzgajal mlajše igralce in v dobrih štirih letih odigral več kot dvajset velikih vlog. Ob tem je tudi dramatiziral *Idiota* in *Ano Karenino*."²⁵ Na slovenske odre je leta 1922 prišla igralka Marija Nablocka, "odlična ruska umetnica, ki je v *Idiotu* žela svoj prvi triumf in kasneje kot Ana Karenina stopila na prvo mesto med igralkami, ki jih pozna naš oder", s slavospevom ruskim umetnikom v emigraciji pri nas nadaljuje časnik. "Gospa Nablocka – Putjatova je vedno zanimiva, močna, moderna igralka, ki prinaša vse vloge do psiholoških in realnih najbolj finih podrobnosti izdelane in prede-

²⁴ Glej na primer: *J, Boris Putjata: Ali je res gledališče umetnost?*, 6. 1. 1926, 10.

²⁵ *J, Ruski umetniki v Ljubljani*, 6. 1. 1926, 10.

lane.”²⁶ Ponosni smo lahko, da jo imamo, pišejo v *Jutru*, in le obžalujemo, da ji repertoar ne ponuja več prilik, da se uveljavlja.

Tudi opera ni bila prikrajšana za odlične ruske pevce in pevke. Nepozabna je Ada Poljakova, ki je v Ljubljani “gostovala in zlasti kot “Madame Butterfly” podala kreacijo idealne lepote”²⁷. Kot operni bariton odličnih pevskih in igralskih kvalitet je vstopil v operni solistični ansambel Aleksander Balaban, ki se je izkazal kot močan steber naše mlade opere. V letu 1925 je Balaban deloval pri beograjski operi, nadomestil pa ga je izvrstni ruski bariton Popov, “velesimpatični umetnik sugestivne sile v petju in igri, pevec, kakršnih pozna zgodovina slovenske opere le prav malo”, navdušujoče dodaja *Jutro*. In spet – ga je vzel Beograd. Potem ko se je vrnil Balaban, smo bili na Slovenskem deležni posebne sreče, nadalje piše *Jutro*, da smo dobili še “baritona Holodkova in junaškega tenorja Orlova”²⁸. Nekdanji prvi bariton moskovske opere Pavel Holodkov²⁹ je slovensko občinstvo navduševal s “sijajno šolo, blestečimi višinami, izrazito karakterizacijo v spevu in igri ter s kreacijami, ki so vredne najboljšega odra”³⁰, tenorist Orlov pa je imel kot pevec začetnik veliko prihodnost.

* * *

Ruska emigracija in njena kulturna in znanstvena dejavnost v eksilu, ki je močno zaznamovala Evropo, je neizbrisno sled s specifičnimi lokalnimi potezami pustila tudi na Slovenskem. Večina

²⁶ Prav tam.

²⁷ Prav tam.

²⁸ Prav tam.

²⁹ “G. Holodkov je ljubimec ljubljanske publike in je že z ogromnim uspehom nastopil v Zagrebu in Beogradu.” *J, Koncert “Ruska pesem” na Ljudski univerzi*, 2. 2. 1926, 9.

³⁰ *J, Ruski umetniki v Ljubljani*.

Rusov, ki so v Kraljevino SHS prišli po letu 1921, je živela v neurejenih in težavnih materialnih razmerah. Časopisje je redno poročalo o njihovem težkem socialnem položaju, humanitarnih akcijah v njihovo korist, njihove usode so pogosto beležile črne kronike. V takšnih razmerah znanstveno in umetniško delovanje in ustvarjanje nedvomno ni bilo enostavno. Kljub temu so bili v svojem delu uspešni in dejstvo je, da so pustili pomembno sled v slovenskem prostoru. Naši ruski umetniki in naši ruski znanstveniki, kot jih pogosto poimenujejo v časniških zapisih, so bili, kljub občasnim neizbežnim kritikam, ki so jih bili vsaj na začetku svojega bivanja kot tujci pri nas vsekakor deležni, na Slovenskem razmeroma dobro sprejeti. Kulturna in znanstvena dejavnost ruskih emigrantov je bila pestra ter je pomembno osvežila in zaznamovala tako mlado ljubljansko univerzitetno življenje kot razvoj posameznih umetniških disciplin pri nas. "Njih narodna nesreča" je bila nam resnično "na srečo", so zato brez oklevanja zapisali v *Jutru*.³¹ Obdobje dvajsetih let 20. stoletja je bilo obdobje, v katerem sta bila tudi na Slovenskem moč in vpliv ruske emigracije najbolj občutna. Takoj po oktobrski revoluciji in prihodu v novo domovino je med emigranti še prevladovalo upanje, da se bodo kmalu vrnili in so v tujini le začasno. To prepričanje je njihovemu delovanju in ustvarjanju na tujem nedvomno dajalo poseben zagon, celo značilnosti posebne "misije" zagotovitve kulturnega preživetja Rusije, ki je izginjala.

Bibliografija

BORISOV, P. (1952): Iz življenja ruskih emigrantov v Ljubljani. Kolonija ruskih emigrantov v "barakah" pri Kolodvoru. Arhiv Republike Slovenije III, 1315-5, 27. 11. 1952.

³¹ Prav tam, 10.

BRGLEZ, A., SELJAK, M. (2008): *Rusija na Slovenskem. Ruski profesorji na Univerzi v Ljubljani v letih 1920-1945*, Ljubljana, Inštitut za civilizacijo in kulturo.

ČURKINA, I. (1995): *Rusko-slovenski kulturni stiki: od konca 18. stoletja do leta 1914*, Ljubljana, Slovenska matica.

FIGES, O. (2008): *Natašin ples. Kulturna zgodovina Rusije*, Ljubljana, Studia Humanitatis, Modrijan.

NIKITINA, A. (1959): *By Herself*, London, A. Wingate.

RAEFF, M. (1990): *Russia Abroad. A Cultural History of the Russian Emigration 1919-1939*. New York, Oxford. Oxford University Press.

Jutro (J) (1920-1928), Ljubljana, konzorcij Jutra.

Slovenec (S) (1920-1928), Ljubljana, Ljudska tiskarna.

Slovenski narod (SN) (1920-1928), Ljubljana, Narodna tiskarna.

Гита Задникар

**Российские ученые в Люблянском университете,
российские художники в словенском театре:
культурная и научная жизнь в эмиграции**

Резюме: Культура послереволюционной русской эмиграции - это уникальное историческое явление. Именно культура стала для эмигрантов той самой тонкой невидимой ниточкой, которая связывала их с домом. Тем не менее в Словении русские эмигранты вписали множество блестящих страниц в истории мировой литературы, науки и искусства. Несмотря на тяжелые условия повседневной жизни в эмиграции, русские не только смогли сохранить свои традиции, но также обогатить культур-

ную и научную жизнь Словении. Этому вопросу и посвящена данная статья.

Ключевые слова: русские эмигранты, искусство, культура, наука, Утро, Словенец, Словенский народ